

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.9

КРАСИЛЬНИКОВ Ігор Олександрович

кандидат психологічних наук, доцент,

*Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені М.В. Остроградського*

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА КОНФЛІКТНІСТЬ СУБ'ЄКТА В ПОГЛЯДАХ К. ЯСПЕРСА

У статті представлені основні теоретичні погляди на внутрішню конфліктність в екзистенційного філософа і психолога К. Ясперса. Підкреслюється, що основною темою його досліджень є онтологічна проблема: якою мірою сучасна людина може бути вільною? Як суб'єкт може знайти справжність і згоду зі своїм Я та зовнішнім світом? У своїх працях вчений робить акцент на важливості відстоювання людиною своєї свободи, необхідності подолання власного страху. Мислитель говорить про духовні граничні ситуації, яких принципово неможливо уникнути в своєму житті. К. Ясперс закликає людину бути в контакті зі своєю екзистенцією, автентичністю, інакше станеться деградація особистості та з'являться депресивні стани.

Ключові слова: *К. Ясперс, екзистенційна конфліктність суб'єкта, граничні ситуації, воля до свободи, автентичність, розуміння.*

Постановка проблеми. У психології існують різні теоретико-методологічні принципи наукових досліджень, де системний принцип як загальнонауковий посідає одне з центральних місць. Однак системний метод не забезпечує вирішення в гуманітарних науках ціннісно-світоглядних проблем людини [1; 2; 5]. Тому у філософії та психології активно розробляється онтологічна парадигма [4]. Онтологія намагається враховувати всю глибину і багатшаровість буття людини, і хоча ці шари є специфічними, проте між ними існують численні зв'язки. Онтологія – це те, що утворює обов'язкове, об'єктивне природне начало, яке просто неможливо ігнорувати, але дуже важко раціоналізувати. Центральною психологічною проблемою онтології людської життєдіяльності є проблема екзистенційної свободи суб'єкта. Ця проблема пов'язана з питаннями: Як існувати? Які межі моєї свободи? В цьому контексті, на наш погляд, наукову психологію слід розглядати як науку про філософсько-психологічне

мистецтво жити, як науку про мудре ставлення до життя, до себе і до власної долі. Фактично, можна говорити про надзвичайно важливу теоретичну проблему в сучасній психології – проблему життєздатності людини в складних життєвих ситуаціях та вирішення власних внутрішніх конфліктів.

В екзистенційно-онтологічній філософії та психології досягнення мудрості пов'язується з прийняттям низки екзистенційних наданостей існування: смерті, самотності, свободи, сенсу життя, щастя тощо. Виклики, які ставить життя перед людиною, «закидаючи» його в конфліктний світ, вимагають прийняття складних рішень. Вплив важкого світу на психіку людини призводить до поділу її на суб'єкт та об'єкт, що викликає активізацію рефлексивних процесів у свідомості. У даній статті ми поставили за мету представити найважливіші, на наш погляд, ідеї відомого екзистенційного філософа і психолога К. Ясперса на проблему конфліктно-рефлексивних процесів у суб'єктивно-критичних важких ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. К. Ясперс пов'язує проблему людського існування та долі людини з постійним відчуттям загрози. Людина, на думку мислителя, торкається екзистенції найчастіше в хвилини особистих трагічних переживань – у так званих «граничних ситуаціях» (смерть, почуття провини, страждання тощо). В граничних ситуаціях втрачається зв'язок свідомості людини з її буттям, і вона «опиняється» в складному світі проти своєї волі. Втрата свободи та несправжнє існування призводить до сильної залежності людини від граничних ситуацій. Поняття «гранична ситуація», на думку вченого, маркує стан між психічним захворюванням та душевним стражданням. Людина знаходить себе в напрузі межових ситуацій, що вимагають від неї рішучості. Саме безвихідь граничної ситуації породжує рішучість та в подальшому звільняє свідомість від жаху [6].

Найважливішою категорією у роботах К. Ясперса є «свобода». На його думку, людині потрібно звернутися до ідеї здійснення своєї свободи. Майже все, до чого прагнуть люди, відбувається в ім'я свободи, але отримання свободи породжує страх. Справжня свобода усвідомлюється людиною через розуміння своїх особистісних меж, а зміст свободи відкривається в життєдіяльності. Мислитель об'єднує екзистенцію, свободу і необхідність в рішучості. Інтуїтивне почуття свободи має перетворитися у вплив людини на власне Я. Заперечення ж свободи призводить до відмови від розуміння дійсності. За К. Ясперсом, людина як суспільна істота знаходиться в центрі конфлікту між спадковою схильністю і вимогами навколишнього середовища, між внутрішнім, суб'єктивним і зовнішнім, об'єктивним світом, між індивідуальністю і колективною волею. Цей внутрішній

конфлікт вирішується через спонтанне творення рішень. Будь-яке справжнє здійснення пов'язане з вирішальним особистісним вибором. Завдяки усвідомленню тривоги і ризику щодо власної екзистенції людина відкриває сенс безумовної залученості в ситуацію, а відмова від рішучості призводить до відчаю, відчуження. «Розчинення» в натовпі позбавляє людину необхідності приймати рішення і нести повноту індивідуальної відповідальності перед свободою і власним життям [3].

К. Ясперс робить важливе зауваження: екзистенційна феноменологія має справу з непоміченим, адже автентичність часто несвідомо не помічається самою людиною. Справжність існування може, за його висловом, начебто «затемнюватися». При цьому, для суб'єкта існує проблема перенесення несвідомого конфліктного «матеріалу» в область свідомості, коли розкривається справжній глибинний сенс [6]. Ізолюючись від світу, людина не зможе набути впевненості в собі. Важливо, що вже саме досягнення ситуації змінює суб'єкта та змушує його діяти певним чином. Розуміння ситуації як схоплення її всередині буття пов'язане з боротьбою волі за самобуття. Розуміння своєї духовної ситуації, реалізація ясності самобуття залежить від того, наскільки людина змогла прийняти до уваги всі ті обставини, в яких вона знаходиться. Знання внутрішнього світу є єдиним шляхом досягнення розуміння своїх можливостей і переходу до правильного планування і дієвих рішень. У духовній ситуації створюється необхідність рішуче досягнути власне становлення. Для цього важливо зрозуміти не тільки те, що є, а й те, що може бути.

Сучасна людина, як стверджує К. Ясперс, мислить своє буття лише як «Ми». Постійне прагнення до функціонального порядку несе певну небезпеку для духовних якостей людини. Жертвуючи своєю сутністю, люди прагнуть зайняти високе положення. Сприйняття себе як функції означає відсутність справжнього існування. Соціальні функції у сучасному суспільстві настільки придушили і витіснили справжнє людське існування, що відновлення духовних сил стає надзвичайно складним. Людина, яка в своєму житті намагається спиратися лише на принципи соціальної раціональності, віддаляється від справжнього розуміння самої себе та свого існування, втрачає життєву стійкість і духовні орієнтири (наприклад, під діловитістю може приховуватися людська жорстокість і нещадність). У своєму існуванні людина стикається з насильством з боку соціального світу. Абсолютизація соціального порядку в життєвому існуванні посилює страх перед життям, і тоді людина може вступити в конфлікт з волею натовпу.

Внутрішній конфлікт пов'язаний з ситуацією, коли сучасна людина більше не вірить у збочену систему цінностей тієї культури, в якій вона живе. Людина маси втрачає прагнення до незалежності і самотності. Можливість, яку людина завойовує в ході своєї долі, в решті-решт може бути знищена авторитарним світом. Тому повстання людини пов'язано з її благородством і гідністю [7].

Як пише К. Ясперс, у ситуації внутрішнього конфлікту для прийняття рішення важливо, щоб суб'єкт зміг довести розуміння сенсу духовної ситуації до крайньої межі. У такій стратегії людина фактично відмовляється від самої себе і усвідомлює, що може зазнати краху. Тільки в граничній ситуації, яку суб'єкт фактично сам ініціює, з'являється можливість зберегти себе в цілому. Боротьба, на думку К. Ясперса, є занадто ризикованим заняттям, яке, зрештою, дає можливість відновити свою автентичність. Духовна ситуація людини виникає лише там, де вона відчуває себе в граничних ситуаціях. Ризикуючи, людина руйнує страх перед життєвим існуванням. Життєве існування пов'язане з постійним відчуттям страху, небезпеки, і цей страх буде зростати, якщо паралізується екзистенційна мотивація [9]. Перед людиною стоїть вибір між справжнім людським буттям і відмовою від боротьби за справжність. Необхідна безумовна рішучість суб'єкта ризикувати життям в тих екзистенційних ситуаціях, де йдеться про справжність людського буття. Людина тим рішучіше може стати сама собою, коли його життєвий світ ясніше сповнений реальною дійсністю, становить з нею єдність. Духовне буття пов'язано з дійсним існуванням людини. Дух людини може бути паралізований, якщо він живе несправжнім життям. По суті, криза духовності полягає в нестачі довіри між людьми. Тут фактично К. Ясперс закладає ідею, що відсутність довіри породжує внутрішню конфліктність, емоційні страждання. Коли місце довіри займає простий розрахунок, вигода, тоді людський світ стає охопленим духовною кризою, яку вельми важко усунути, а можна лише прийняти як долю, терпіти, але долати. Ослаблення людської індивідуальності супроводжується почуттям відчуженості, і духовні ситуації вимагають свідомої боротьби людини за його справжню сутність. К. Ясперс закликає, що людина повинна встояти в цій боротьбі, і це залежить від того, наскільки вона впевнена в дійсності власного буття. Доля суб'єкта відкривається лише в конкретно-історичній ситуації. Свій справжній підйом він робить тоді, коли дійсно відчуває в цьому своє буття. Людина не може бути людиною, якщо вона відірвана від свого «грунту», позбавлена усвідомленої історії свого життя. Якщо людина в системі державного апарату відчуває, що вона ніщо, вона повстає. Набуття ж свободи для

суб'єкта є важким шляхом, спрямованим на розуміння історичності реальності. Це розуміння має пройти через етап складного усвідомлення, яке розглядається мислителем як головна умова прориву справжнього існування до своєї автентичності.

Однак, людина, вважає К. Ясперс, яка спотворила цінність своєї волі, стає відчуженою від світу людей і таким чином вона, швидше за все, заперечує свободу, а не стверджує її, починаючи знищувати своє життєве існування [8]. Людина може сліпо перебувати в ілюзорності раніше сформованого світу і насолоджуватися своїм існуванням до тих пір, поки непередбачений крах світогляду відкрис нікчемність наявних ілюзій. Для цього людина не повинна боятися мислити про своє реальне буття. Віддаючись своїй духовній екзистенції, суб'єкт починає краще відчувати справжній історичний час. Прояснення свого існування, своїх внутрішніх конфліктів пов'язано з апеляцією до екзистенційної свободи та розширення простору для своєї діяльності. Криза існування особистості пов'язана з усвідомленням втрати, з усвідомленням небезпеки екзистенційних потреб. К. Ясперс зауважує, що вимога граничної ситуації може перевершувати психічні можливості людини, а несформованість духовних цінностей призводить в подальшому до відсутності умиротворення в існуючому світі. Тоді людина стає розщепленою в своїй сутності, й те, як вона долає своє розщеплення, становить спосіб її проникнення у власну сутність, у власні можливості.

Учений також робить важливе, на наш погляд, зауваження, що питання про необхідність розуміння автентичності дійсності рано чи пізно стане неминучістю перед людиною. В цьому сенсі граничні ситуації абсолютно не можливо усунути в існуванні людини. Екзистенційна мотивація спрямовує людину до самої себе. Момент справжності виступає як найважче життєве завдання. Якщо раніше, говорить К. Ясперс, людині погрожували сили природи, то тепер її сутності загрожує власний світ. Людину, відповідно до його поглядів, спокушає можливість просто і особливо не розбираючись протиставити себе світу, проте в дійсності це може лише та людина, яка сама суперечить собі і ризикує здійснити втечу від істини і світу, що призводить до краху будь-якого існування. Той, хто не був паралізований страхом, прагне до вільного самоствердження на основі вільного вибору, і навіть обрання смерті замість пасивного її очікування. Небажання приймати рішення, на думку філософа, стало формою існування сучасної людини, яка прагне відмовитися від самої себе і заглибитися в роботу, бути залежною від соціальної ролі, створювати показну діловитість.

К. Ясперс називає «духовною інквізицією» особистісну ворожість до власної свободи, коли людина хоче усунути від розуміння ситуації, щоб не нести відповідальності. Суб'єкт повинен, виходячи з прагнення власної незалежності, оволодіти механізмом свого існування, здійснювати комунікативну самість з самістю «Іншого». Інакше він перетвориться в соціальну функцію. Тому суб'єкт повинен підійти до загрозливої межі, щоб здійснити свою трансцендентність. Така трансценденція являє психологічний феномен виходу за власні межі. Свобода, при цьому, являє приховану трансцендентність суб'єкта [3].

Мислитель каже, що різні способи самобуття дозволяють сформувати різний вплив і контроль над обставинами життя. Стратегія «проти світу» веде до самотності, виснажує психічні ресурси людини. Стратегія «в світ» веде в світ складних відносин, де з'являється потенційна можливість вирішити внутрішні конфлікти. Навіть, якщо досягти поставленої мети не вдається, важливо залишатися дійсним в світі. Екзистенція самобуття полягає в здатності витримати справжню напружену зустріч зі своєю правдою, не втрачаючи волі до діяльності, волі до існування. Самобуття тут є вищим органом життєствердження.

Самобуття може бути неправильно зрозумілим самою людиною, зауважує К. Ясперс: софістика, уявна правдивість, замаскована форма незрозумілості створили форму існування індивіда, спонукаючи його бігти від самого себе. Софіст всіляко прагне до маніпуляцій, щоб не дозволити чітко проявитися серйозному конфлікту на будь-якому рівні. Софіст не здатний до справжньої боротьби за свою долю, йому не вистачає самобуття, тому він зацікавлений в риторичній дії, а не в розумінні.

Людина, вважає К. Ясперс, знаходить власну долю за допомогою непримусових зв'язків зі світом. Такі зв'язки тримають існування людини в єдності, тоді й з'являється екзистенційне розуміння себе в дійсності світу. Він робить цікаве зауваження, що існує певна небезпека занурення людини в світ, тому дистанціювання теж може дати додаткову свободу. Дистанціювання може здійснитися не лише за допомогою інтелекту та абстракції, а й за допомогою дотику до усієї дійсності. Однак, неможливо досягти всіх змін шляхом зовнішніх дій. Не менше значення має внутрішня дія на основі не порожнього слова, а слова, яке може пробудити справжнє буття людини. У цьому сенсі самобуття породжує внутрішню діяльність. Сміливе прийняття самотності розглядається мислителем як вибір власного шляху у вирішенні життєвих конфліктів. Важливо, щоб людина зустрілася в боротьбі з її противником, і лише тоді розуміння свого існування стане

більш осмисленим. Від самотності рятує орієнтація не на зовнішній світ, а самотуття, і це є невидима реальність світу. Якщо людина не піде шляхом самотуття, вона може втратити здатність до захисту свого Я. У безнадійному світі необхідно побачити в своєму самотутті можливість здійснити себе. Самотуття невидимо, але проявляється в наслідках.

Криза руйнує життєвий світ людини, тому їй потрібно створити новий. Тут перед особистістю відкривається або вища можливість здобути свободу, або занурення в нікчемність. Для людини, на думку філософа, екзистенціальний світогляд є необхідним для збереження себе в прийнятому напрямку, для здійснення своєї життєвої екзистенції [8]. У характері філософії життя самої людини, її світогляду укладена доля. Світоглядна філософія показує, яка особистість людини. Людина несвідомо намагається перебирати різні типи, системи світоглядів і вибирає той, який, як їй здається, є правильним.

На підставі здійсненого аналізу можна зробити наступні висновки.

Висновки та перспективи подальших розвідок. К. Ясперс як екзистенційно-онтологічний філософ і психолог ставить у своїх дослідженнях головне питання: якою мірою людина в своїй життєдіяльності може бути вільною і де проходить межа цієї свободи в її життєвій ситуації? Вчений наголошує на важливості проблеми: як екзистенційно суб'єкт «схоплює» свій конфліктний життєвий світ. Внутрішня конфліктність, відповідно до його поглядів, є результатом неможливості витримати вимоги життєвих ситуацій, що несуть загрозу власному існуванню, що призводить в подальшому до розщеплення особистості людини.

Мислитель ставить проблему індивідуальності та екзистенції, необхідності побачити в собі межі тієї раціональності, яка визначає її сутність. Справжність існування пов'язана з дуже глибокими почуттями, тому важливо зберегти волю до справжності, але суб'єкт може відгороджуватися рольовими «масками» від реального світу. Думки можуть відокремитися від переживання, що призводить до самообману, і людина погано розуміє власні можливості. Життєві відносини, на думку К. Ясперса часто залишаються прихованими до тих пір, поки сама людина не стане для них відкритим. Суб'єкт повинен мати усвідомленість, щоб вступити в екзистенціальний конфліктний діалог.

У своїх роботах К. Ясперс робить важливе зауваження, що справжні зв'язки, на відміну від штучних, встановити важко тому, що

вони засновані на довірі, а не на авторитеті та слухняності. Суб'єкт здатний вирішувати свої внутрішні конфлікти через екзистенційну, справжню комунікацію. Як правильно підкреслює вчений, не існує екзистенції поза комунікацією та поза волею. У відкритості до інших, а також до своєї історії життя людина повертається до розуміння самої себе, мотивації самотворення. Ознакою свідомого Я є почуття себе діяльною та активною істотою. Через прийняття справжньої історичності можливо подолання внутрішнього конфлікту, пов'язаного з відчуженням людини від інших людей. Коли суб'єкт буде досягати дійсність в її реальності, тоді це знання здатне породжувати в ньому духовну силу.

Намагаючись здійснити глибокий аналіз психологічної сутності людини, К. Ясперс говорить про те, що життєвий досвід відкриває шлях до справжнього існування, коли з'являється відчайдушна рішучість зрозуміти і здійснити своє самобуття в духовних ситуаціях. Однак, люди відчувають страх перед самобуттям, а самотворення передбачає творче відкриття свого Я, своїх екзистенцій і пошук нових ідей. Самобуття людини знаходиться в єдності з її буттям. Самостійне мислення пов'язане з ризиком бути вільним і дійсність світу неможливо ігнорувати. Тому зрозуміти суворість світу – єдиний шлях, який веде до набуття справжнього Я.

В екзистенційній онтології розуміння істини і правди про власну реальність в граничних ситуаціях позначається К. Ясперсом таким поняттям, як «трансцендентність». Вирішення внутрішнього екзистенційного конфлікту через трансцендентність означає набуття своєї автентичності: для такої людини вже не існує проблеми вибору або компромісу, для неї світ відкривається новими позитивними смислами. Становлення людини є складним проектуванням Я, проте не всім вдається його виконати. Покаранням за неавтентичність є поява екзистенційної тривоги та почуття провини, відчуження від самого себе, своїх почуттів, поведінки самопошкодження. Люди страждають від тривоги, відчуження, нудьги внаслідок того, що людина відмовляється від автентичних відносин: хоч вибір і здається вільним, але він не завжди може гарантувати мудре світоуявлення. Щоб вибір був мудрим, необхідно усвідомити можливості свого справжнього існування в процесі відкритості до свого внутрішнього світу. Людина, яка втратила свою справжню безпеку, повідомляє світу це у формі песимізму, нігілізму, конформізму, невіри і блукаючих пошуків, однак, К. Ясперс закликає людину не залишати шлях реалізації сенсу своєї свободи.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. Принципы современного гуманизма (психологический аспект) / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 2009. – № 6. – С.3-12.
2. Максименко С.Д. Екзистенціальні підстави драми людського життя / С.Д. Максименко // Психологія і особистість. – 2016. – № 2(10). – С.11-20.
3. Сидоренко И.Н. Карл Ясперс / И.Н. Сидоренко. – Мн. : Книжный Дом, 2008. – 224 с.
4. Красильников И.А. Социальная психология внутриличностных конфликтов: теоретические основания и эмпирические исследования / И.А. Красильников. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2014. – 236 с.
5. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
6. Ясперс К. Духовная ситуация времени / К. Ясперс. – М. : АСТ, 2013. – 285 с.
7. Ясперс К. Общая психопатология / К. Ясперс. – М. : Практика, 1997. – 1056 с.
8. Ясперс К. Психологія світоглядів / К. Ясперс. – К. : Юніверс, 2009. – 464 с.
9. Ясперс К. Разум и экзистенция / К. Ясперс. – М.: Канон РООИ «Реабилитация», 2014. – 336 с.

И.А. Красильников

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ КОНФЛИКТНОСТЬ СУБЪЕКТА ВО ВЗГЛЯДАХ К. ЯСПЕРСА

В статье представлены основные теоретические взгляды на конфликтность субъекта экзистенциального философа и психолога К. Ясперса. Подчеркивается, что основной темой его исследований явилась онтологическая проблема, а именно в какой мере современный человек может быть свободным? Как субъект может обрести подлинность и согласие со своим Я и с внешним миром? В своих работах ученый делает акцент на важности отстаивания человеком своей свободы, необходимости преодоления собственного страха. Мыслитель говорит о духовных пограничных ситуациях, которые в принципе невозможно избежать в своей жизни. К. Ясперс призывает человека быть в контакте со своей экзистенцией, аутентичностью, иначе произойдет деградация личности и появление депрессивных состояний.

Ключевые слова: *К. Ясперс, экзистенциальная конфликтность субъекта, пограничные ситуации, воля к свободе, аутентичность, понимание.*

I. Krasilnikov

EXISTENTIAL CONFLICT OF THE SUBJECT IN K. JASPERS'S SIGHTS

K. Jaspers as the existential-ontological philosopher and the psychologist in his researches pays much attention to the questions: What is the measure of person's ability to be free? Where are the borders of this freedom in his/her vital

situation? The philosopher does an accent on the importance of understanding by the person of threat from vital world. The internal conflict, according to his point of view, is the result of impossibility to sustain the requirement of vital situations.

In his works K. Jaspers does the important remark, that authentic communications, unlike artificial communications, are based on trust, instead of authority and obedience. The subject is capable to resolve the internal conflicts through the existential, authentic communications. As the K. Jaspers correctly emphasizes, there is no authenticity outside of the communications and outside of freedom. In openness to others, to the history of his/her life person comes back to understanding of him/herself, of self-creating motivation. An attribute of conscious "I" is a feeling of activity and comprehension of him/herself as an active essence. Through acceptance of authentic historicity of life the overcoming of internal conflict is possible. When the subject comprehends the validity in reality then this knowledge will be capable to generate a spiritual force.

It is underlined, that the basic theme of K. Jaspers's studies was the ontological problem: How subject can find authenticity and the consent with the "I" and external world? In his works K. Jaspers accents on importance of gaining freedom and overcoming of fear. The philosopher speaks about spiritual boundary situations which basically are impossible to avoid. K. Jaspers claims the person to be in touch with existential, authenticity; otherwise the degradation of the person and depressions will occur.

Basing on the deep analysis of psychological essence of a person, K. Jaspers postulates that life experience opens a way to original existence, to understanding of self-life in spiritual situations.

Key words: K. Jaspers, an existential conflict of the subject, boundary situations, will to freedom, authenticity, understanding.

Надійшла до редакції 19.10.2016 р.